

УДК 343.21

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.61>

ПОМИЛКА В ОБ'ЄКТІ ЯК ВИД ФАКТИЧНОЇ ПОМИЛКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Корбань А.А.,

студентка 2 курсу, спеціальність 081 «Право»,
факультет слідчої та детективної діяльності,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0003-5696-834

Тимофіюк А.І.,

студентка 2 курсу, спеціальність 081 «Право»,
факультет слідчої та детективної діяльності,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0000-6303-9779

Корбань А.А., Тимофіюк А.І. Помилка в об'єкті як вид фактичної помилки у кримінальному праві: сутність та особливості кваліфікації для кримінальної відповідальності.

Стаття присвячена дослідженню помилки в об'єкті як одного з ключових видів фактичної помилки у кримінальному праві, її сутності, особливостей та впливу на кваліфікацію кримінальних правопорушень. Акцентовано на відсутності законодавчого врегулювання норм про помилку в чинному Кримінальному кодексі України (далі – ККУ) [9] та необхідності вдосконалення правозастосовної практики. Порівнюючи доктринальні поняття помилки, запропоновано власне визначення: помилка в об'єкті – це неправильне уявлення особи про характер і зміст суспільних відносин, на які спрямоване діяння, що виражається в неправильному розумінні суспільних відносин, оцінці предмета чи потерпілого. На основі аналізу зарубіжного законодавства (КК ФРН, Польщі, Болгарії, Іспанії) та проекту нового ККУ висвітлено нормативне закріплення фактичної помилки, що сприяє правовій визначеності.

Помилка в об'єкті класифікується на чотири види: помилка у суспільних відносинах (у родовому чи безпосередньому об'єкті), у кількості об'єктів посягання, у предметі кримінального правопорушення та у потерпілому. Наприклад, помилка у суспільних відносинах може призводити до кваліфікації діяння як замаху на правопорушення, тоді як помилка у предметі чи потерпілому може не впливати на кваліфікацію, якщо не змінює суспільну небезпечність діяння. Дослідження підкреслює, що відсутність норм про помилку в чинному КК України ускладнює кваліфікацію, особливо у випадках, коли умисел особи не відповідає фактичним наслідкам. Проект нового КК України (ст. 2.4.6) пропонує врегулювання цього питання, визначаючи фактичну помилку як неправильне розуміння ознак складу правопорушення та встановлюючи кваліфікацію діяння як замаху на заплановане правопорушення. Констатовано, що помилка в об'єкті суттєво впливає на вину, кваліфікацію та призначення покарання, а її правильне розуміння є важливим для правозастосовної практики. Запропоноване авторське комплексне визначення помилки в об'єкті враховує всі її аспекти та може стати основою для подальшого вдосконалення законодавства.

Ключові слова: помилка в об'єкті, фактична помилка, кримінальна відповідальність, кваліфікація правопорушення.

Korban A.A., Tymofiiuk A.I. Mistake of object as a type of factual mistake in criminal law: essence and features of qualification for criminal liability.

The article is devoted to the study of mistake of object as one of the key types of mistake of fact in criminal law, its essence, characteristics, and impact on the qualification of criminal offenses. The analysis highlights the absence of legislative regulation concerning mistakes in the current Criminal Code of Ukraine (CCU) and emphasizes the need to improve legal practice. By comparing doctrinal interpretations of mistake, the author proposes their own definition: a mistake of object is a person's incorrect perception of the nature and content of the social relations targeted by the act, expressed through a misjudgment of such relations, or the misidentification of the object or victim of the offense. Based on the analysis of foreign legislation (Criminal Codes of Germany, Poland, Bulgaria, and Spain)

and the draft of the new CCU, the paper presents how mistake of fact is normatively regulated abroad, which contributes to legal certainty.

Mistake of object is classified into four types: mistake in social relations (in the generic or immediate object), mistake in the number of objects of encroachment, mistake in the object of the criminal offense, and mistake regarding the victim. For example, a mistake in social relations may lead to the act being qualified as an attempted offense, whereas a mistake regarding the object or the victim may not affect qualification if it does not alter the social danger of the act. The study emphasizes that the lack of norms on mistake in the current CCU complicates the qualification of offenses, especially when the perpetrator's intent does not correspond to the factual outcome. The draft of the new CCU (Art. 2.4.6) proposes to regulate this issue by defining mistake of fact as a misinterpretation of the elements of a criminal offense and provides that the act should be qualified as an attempt to commit the intended offense. It is concluded that mistake of object significantly affects the determination of guilt, the legal qualification of the act, and the imposition of punishment, while its correct understanding is essential for legal practice. The author's comprehensive definition of mistake of object reflects all its dimensions and may serve as a basis for future legislative improvements.

Key words: mistake of object, mistake of fact, criminal liability, legal classification of the offense.

Постановка проблеми. Основоположний принцип вітчизняного кримінального права – суб'єктивне ставлення вину – передбачає, що кримінальна відповідальність за вчинене діяння та його наслідки настає лише за наявності вини, що включає: зміст, сутність, форми та ступінь. Зміст відображає усвідомлення особою конкретних об'єктивних ознак вчиненого, включаючи правильні та хибні уявлення про фактичні ознаки, що характеризують об'єкт та об'єктивну сторону. Хоча зазвичай осудна особа адекватно сприймає оточуючі обставини та оцінює їх об'єктивно, все ж може виникнути хибне уявлення про можливі наслідки її дій. Адже помилки – невід'ємна частина людського буття: їх не можливо уникнути. Проте необхідно аналізувати, систематизувати та, за можливості, попереджати їх. Тому важливим є дослідження кримінально-правових помилок, зокрема помилки в об'єкті, яка полягає в тому, що особа завдає шкоди іншому об'єкту кримінально-правового захисту, відповідальність за яку встановлена іншою нормою кримінального права. Попри значну кількість наукових досліджень, ця тема є актуальною, оскільки така помилка суттєво впливає на зміст вини, визначення юридичної відповідальності, кваліфікацію злочину, призначення покарання та оцінку характеру суспільної небезпечності діяння. Більш того питання законодавчого врегулювання норми про помилку у діянні в чинному Кримінальному кодексі України є невирішеним.

Мета дослідження: аналіз інституту помилки в об'єкті у кримінальному праві, встановлення її сутності та особливості кваліфікації для кримінальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Чинне кримінальне законодавство не врегульовує питання помилок, тому їх поняття, види та значення розглядалися переважно в теорії кримінального права. У кримінально-правовій літературі наводяться різні трактування поняття «помилка». Так, В.Ф. Кириченко визначав її як хибне уявлення особи про суспільну небезпечність вчиненого діяння та обставини, які мають значення для цього діяння і є елементами складу кримінального правопорушення [13, с. 242]. Водночас, Л.І. Коптякова розуміла під помилкою хибне уявлення особи стосовно фактичних та юридичних ознак вчиненого [11, с. 193]. П.С. Дагель розглядав як: неправильне уявлення особи про юридичні або фактичні властивості та наслідки вчинених нею протиправних дій [13, с. 243]. Тобто, загалом під помилкою варто розуміти неправильне уявлення особи про характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого нею діяння та його кримінальну протиправність. Однак, наразі проєкт нового кримінального кодексу вже знаходиться в розробці і з огляду на термінологічну невизначеність в чинному ККУ було прийнято рішення додати норми, які б регламентували це питання.

У кримінально-правовій літературі виділяють два основні види помилок: юридичну та фактичну. Зокрема, О.Д. Комаров зазначає, що поділяючи їх таким чином, використовується предмет помилки, як критерій розмежування [3, с. 61].

Для кращого розуміння поняття «фактичної помилки» звернемося до правових систем окремих зарубіжних країн. Кримінальні кодекси деяких держав містять норми, що розмежовують помилку в фактичних обставинах справи та помилку в кримінально-правовій забороні (юридичну). Щодо фактичної помилки, то в §16 Кримінального Кодексу ФРН [10] зазначено: «Той, хто під час вчинення кримінального правопорушення не усвідомлює наявність факту, що є ознакою кримінального правопорушення, вважається таким, що не має наміру вчинити правопорушення». В ст. 14 Кримінального Закону Республіки Болгарії [7] вказано: «Незнання фактичних обставин, які є частиною кримінального правопорушення, виключає умисел щодо цього кримінального правопорушення». Аналогічні положення містить Кримінальний Кодекс Республіки Польща [8] та Королівства Іспанії

[6]. До того ж, Проєкт нового ККУ станом на 17.02.2025 року [14] також розмежовує помилку відповідно до вже усталеної класифікації у кримінально-правовій доктрині: 2.4.7 закріплює поняття юридичної помилки, а стаття 2.4.6 надає визначення фактичної помилки. Так, «Фактичною помилкою є неправильне розуміння суб'єктом кримінального правопорушення наявності або відсутності у вчиненому ним діянні певної ознаки складу кримінального правопорушення».

Виходячи з вищевказаного фактичною помилкою є помилкове сприйняття особою об'єктивних обставин чи властивостей свого діяння. На думку О.Д. Комарова характерною особливістю фактичної помилки є те, що, з одного боку, об'єктивна сторона одного кримінального правопорушення повністю реалізована, але його вчинення не охоплювалося умислом винного [4, с. 449]. З іншого боку, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, яке охоплювалось умислом особи, була часткового реалізована, або нереалізована взагалі. Наприклад, особа проникає до сховища військової частини з наміром викрасти бойовий пістолет, проте через помилку забирає макет такого пістолету. В даному випадку реалізована об'єктивна сторона крадіжки (ст. 185 КК України). Однак умисел викрадача був спрямований на викрадення вогнепальної зброї, фактичного заволодіння якою не відбулось, тож, відсутнє і закінчене кримінальне правопорушення. Тому, доречно говорити про застосування юридичної фікції: кримінальне правопорушення, яке об'єктивно завершено, розцінюється як замах на запланований винним об'єкт.

Залежно від того, в яких об'єктивних ознаках особа припускається помилки, розрізняють види фактичних помилок: помилка в об'єкті, помилка в характері діяння та помилка в причинному зв'язку. Водночас, у кримінально-правовій літературі наведені різні варіанти визначення, розглядуваної авторами помилки в об'єкті. А.В. Горностаєв вважає, що вона полягає в неправильному уявленні особи про характер суспільних відносин, на які посягає її діяння: це неправильне уявлення особи про соціальну і юридичну суть об'єкту посягання і кількість об'єктів, яким фактично заподіюється шкода [2, с. 188]. Вереша Р.В. зазначає: така помилка полягає в неправильній оцінці суспільних відносин, на які посягає діяння. Особа спрямовує своє діяння на заподіяння шкоди одним суспільним відносинам, але помилково шкода заподіюється іншим [1, с. 87].

Проблема регламентації кримінально-правової кваліфікації помилки була вирішена вже у Проєкті ККУ. Відповідно до частини 2 статті 2.4.6 Проєкту ККУ «дія або бездіяльність суб'єкта кримінального правопорушення кваліфікується як замах на вчинення того кримінального правопорушення, яке він бажав вчинити, якщо: по-перше, існувала обставина, яку суб'єкт кримінального правопорушення безпідставно не вважав ознакою складу кримінального правопорушення, або, по-друге, була відсутня обставина, яку суб'єкт кримінального правопорушення безпідставно вважав ознакою складу кримінального правопорушення». В обох цих випадках воля особи спрямована на вчинення кримінального правопорушення, проте об'єктивно кримінально протиправний результат не настає.

Чинний ККУ та Новий Проєкт ККУ не виділяють підвиди помилки в об'єкті, але, аналізуючі доктринальні джерела, доречно виокремити такі різновиди: помилка у суспільних відносинах; помилка особи відносно кількості об'єктів посягання; помилка у предметі кримінального правопорушення; помилка у потерпілому від кримінального правопорушення.

Помилка у суспільних відносинах. Така помилка стосується об'єкта кримінального правопорушення, тому доцільно розподіляти її на види відповідно до триступеневої класифікації об'єктів «за вертикаллю»: помилка в родовому та безпосередньому об'єктах, водночас помилка в загальному об'єкті неможлива.

При помилці в родовому об'єкті винна особа вважає, що її дії спрямовані на одні суспільні відносини, але насправді посягає на суспільні відносини іншого роду [11, с. 198]. Наприклад, посягаючи на життя судді, особа вважає, що вчиняє кримінальне правопорушення проти приватної особи. При такій помилці вчинене діяння може бути кваліфіковане як замах на заподіяння шкоди об'єкту, щодо якого був спрямований умисел. Водночас таке діяння також не може бути кваліфіковане як посягання на об'єкт, якому фактично було завдано шкоди, оскільки ці наслідки не входили до умислу винної особи.

Помилка в безпосередньому об'єкті відповідно до класифікації останніх «за горизонталлю» поділяється на основний і додатковий об'єкти. Необхідною є така класифікація якщо, одне кримінальне правопорушення одночасно заподіює шкоду кільком суспільним відносинам. При цьому, помилка в такому основному об'єкті на кваліфікацію ніяк не впливає оскільки, всі безпосередні об'єкти охороняються однаковою мірою. Водночас, помилка в додатковому об'єкті відбувається тоді, коли особа, завдаючи шкоди основному об'єктові, завдає шкоду факультативному додатковому об'єктові, хоча бажала завдати шкоди саме обов'язковому додатковому.

Помилка особи відносно кількості об'єктів посягання. Така помилка може полягати в тому, що 1) особа вважає, що посягає лише на один об'єкт, але фактично заподіюється шкода

більшій кількості суспільних відносин; 2) особа вважає, що її дії спрямовані проти двох чи більше об'єктів, але насправді шкода заподіюється тільки одному [2, с. 190]. В першому випадку, якщо особа могла і повинна була передбачити заподіяння шкоди іншим об'єктам, окрім основного, то вона несе відповідальність не лише за умисне кримінальне правопорушення, але й за вчинене через необережність. Кваліфікація другого різновиду помилки здійснюється за сукупністю: закінчений замах, який відображає фактично заподіяну шкоду та замах на ті об'єкти, яким шкоди не було завдано.

Помилка у предметі кримінального правопорушення. Помилка у предметі кримінального правопорушення пов'язана з речовою (матеріальною) ознакою кримінального правопорушення. Вона поділяється на види відносно посягання: в межах однорідного, різнорідного та посягання на відсутній предмет [11, с. 198]. Стосовно першого виду, то така помилка немає кримінально-правового значення. Прикладом є випадок, коли особа проникла до складського приміщення, маючи намір викрасти мішки з цементом. Однак, вночі, в умовах недостатньої видимості завантажила у свій автомобіль аналогічні за вагою й упаковкою мішки, які, як з'ясувалося пізніше, містили мінеральні добрива. Тобто, було викрадено предмети одного роду, з приводу кожного з яких існують суспільні відносини, які є об'єктом таких посягань. Стосовно інших видів помилок, то дії особи кваліфікуються як замах на кримінальне правопорушення, яке прагнула вчинити особа. Так, прикладом помилки в посяганні на відсутній предмет є така ситуація: особа проникає до квартири з метою викрадення коштовної картини, але картина була передана власником до художньої галереї для реставрації, і особа не змогла реалізувати свій умисел. Такі дії також кваліфікуються як замах, адже особа здійснила дії, спрямовані на викрадення предмета, який, на її думку, перебував у квартирі, але фактично був відсутній.

Помилка у потерпілому від кримінального правопорушення. Серед всього різноманіття аналізованих помилок, особливе місце займає помилка в особі потерпілого, яка полягає у завданні шкоди особі, яку суб'єкт хибно ідентифікував як іншу. Враховуючи особливості сприйняття об'єкта посягання суб'єктом кримінального правопорушення, помилки щодо особи потерпілого можна розділити на категорії: прості та складні. Перша група помилок не має складоутворюючого значення для конкретного кримінального правопорушення (зріст, колір волосся, риси обличчя, вага). Щодо другої категорії, то це помилки, які стосуються властивостей потерпілого, та вже мають самостійне складоутворююче (конструктивне) значення [12, с. 188]. Наприклад, фізіологічний стан, зокрема вагітність; вік потерпілого; правовий статус.

Розглядаючи питання значення «простих помилок» для кримінальної відповідальності, можна розглянути вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 25 листопада 2020 року у справі № 588/609/20. Відповідно до рішення, обвинувачений помилково позбавив життя особу, яка не була ціллю його злочинного умислу. Діяння було кваліфіковане судом як умисне вбивство (ст. 115 КК України) і така позиція була обґрунтованою, оскільки відповідальність за цією статтею настає за спричинення смерті будь-якій людині, незалежно від її особи.

Питання врахування «складних помилок» в особі потерпілого частково розкрито в Постанові Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 № 2. Зокрема, у п. 6 вказано, що вбивство малолітньої особи вважається кваліфікуючою ознакою лише за умови, що винний достеменно знав про вік потерпілого (від 0 до 14 років), мав підстави припускати це, або за обставинами справи повинен був і міг це зробити.

Тож, загалом, така помилка не впливає на форму вини та відповідальність, оскільки життя та здоров'я будь-якої людини однаково охороняється ККУ. Проте, якщо потерпіла особа мала специфічні характеристики, які мають значення для кваліфікації кримінального правопорушення, органи досудового слідства та суд повинні обов'язково з'ясувати, чи була винною особою усвідомлена наявність цих обставин, а також чи мала вона можливість це усвідомити під час вчинення кримінального правопорушення.

Беззаперечним є те, що всі вищенаведені складові помилки в об'єкті мають значний вплив при кваліфікації кримінального правопорушення. Однак, з огляду на цю класифікацію, очевидним є те, що надані вченими визначення не розкривають сутності помилки в об'єкті. Тому проаналізувавши кримінально-правову доктрину, пропонується комплексне визначення, яке дозволить врахувати всю багатогранність цього виду помилки.

Помилка в об'єкті кримінального правопорушення – це неправильне уявлення особи про характер і зміст суспільних відносин, на які спрямоване її діяння, що призводить до розбіжності між її суб'єктивним наміром та фактичним заподіянням шкоди, яке може виражатися у невірному розумінні суспільних відносин, на які спрямоване посягання; неправильній оцінці предмета кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію; або хибному сприйнятті потерпілого, коли особа спрямовує свої дії на одну особу, але фактично завдає шкоди іншій.

Висновок. Об'єкт є невід'ємним елементом складу кримінального правопорушення, а хибне уявлення про нього безпосередньо впливає на вину та відповідальність особи, оскільки остання несе відповідальність відповідно до спрямованості свого умислу. Помилка в об'єкті є одним із ключових видів фактичної помилки у кримінальному праві і поділяється на види: помилка у суспільних відносинах, помилка особи відносно кількості об'єктів посягання, помилка у предметі кримінального правопорушення, помилка у потерпілому від кримінального правопорушення. Кожен із цих різновидів має свої особливості та вплив на кваліфікацію діяння.

Дослідження правових систем зарубіжних країн свідчить про усталене нормативне врегулювання питання фактичної помилки, що сприяє підвищенню правової визначеності у процесі кримінально-правової кваліфікації. Водночас, чинний ККУ не містить спеціальних норм щодо помилки в об'єкті, що ускладнює правозастосовну практику. Запропоновані у проєкті нового ККУ положення щодо кваліфікації дій особи у разі фактичної помилки є важливим кроком у напрямку вдосконалення кримінального законодавства України.

Тож, врахування особливостей помилки в об'єкті є необхідним для забезпечення справедливого застосування норм кримінального права, що підтверджується як теоретичними дослідженнями, так і міжнародною практикою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вереша Р.В. Фактична помилка у кримінальному праві. *The I International Scientific and Practical Conference «New ways of creating scientific ideas for implementation»*, September 18-20, 2023, Varna, Bulgaria. 285 p. С. 87-88. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0055825.pdf#page=88>.
2. Горностай А.В. Фактична помилка в об'єкті та її значення для кваліфікації вчиненого як замаху на злочин. Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень: матеріали «круглого столу» 25 квіт. 2013 р. редкол.: В.І. Борисов (голов. ред.), Б.М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 188-190. URL: https://dpspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6661/1/Gornostay_188_190.pdf.
3. Комаров О.Д. До питання розмежування фактичної та юридичної помилки. *Ученые записки Таврического национального университета В.И. Вернадского*. Серія: Юридические науки. Симферополь, 2013. Т. 26, № 2-1, ч. 1. С. 60-67. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-1_2013/11.pdf.
4. Комаров О.Д. Значення фактичної помилки винного під час призначення покарання. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін та ін. Одеса: Юрид. л-ра, 2014.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Кримінальний Кодекс Королівства Іспанія 1995 р. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>.
7. Кримінальний Кодекс Республіки Болгарія 1968 р. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/1589654529>.
8. Кримінальний Кодекс Республіки Польща 1997 р. URL: <https://arslege.pl/kodeks-karny/k1/s177>.
9. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
10. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини 1871 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.
11. Кучера А.В. Помилки у праві: помилки, які допускають особи при вчиненні посягань. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1/2011. С. 193-203. URL: http://pjkv.at.ua/vypusk1/Visnyk_2011_1/Kuchera.pdf.
12. Лоцуняк О. Фактична помилка в особі потерпілого та її вплив на кваліфікацію кримінального правопорушення. Новітні кримінально-правові дослідження. 2021: Альманах наукових праць. за ред. проф. Є.Л. Стрельцова, проф. О.В. Козаченка, PhD О.М. Мусиченко. Миколаїв: МІП НУ «ОЮА», 2021. С. 186-190. URL: <https://dpspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b2db39d-74cb-4431-aaab-4557728e4be6/content>.
13. Нікітін А.О. Сутність та види помилок у кримінальному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 8. С. 242-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_66.
14. Проєкт нового Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 17.02.2025 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.